

พัฒนาการของพระพุทธศาสนา

Evolution of Buddhism

พระธนกฤต จิตตปณฺโญ กุลดา*

Received: 26/01/2022

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 10/03/2022

Phra Thanakrit Cittapanno Koolada *

Accepted: 15/03/2022

Mahamakut Buddhist University, Thailand

DOI: 10.14456/jdl.2022.5

Corresponding Author Email: thanakrit.kulada@gmail.com*

Cite: Kulada, P. T. J. (2022). Evolution of Buddhism. *Journal of Dhamma for Life*, 28(1), 62-71.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการของพระพุทธศาสนา พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสวงหาโมกขธรรม และทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา พระองค์ทรงตรัสรู้ขณะที่มีพระชนมายุได้ 35 พรรษา เมื่อตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้เสด็จสั่งสอนแนะนำประชาชนในแคว้นต่างๆในประเทศอินเดีย เป็นเวลาถึง 45 ปี หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระพุทธสาวกทั้งหลายได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อมา การค้นหาความแตกต่างในการศึกษาครั้งนี้เพื่อความรู้ และไม่ใช่เพื่อสร้างความไม่พอใจต่อกันและกันทั้งนี้ในภิกษุสงฆ์และเถรวาทต่างก็มีศาสนาและแนวทางปฏิบัติเดียวกันสืบมาถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พัฒนาการ; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article has the objective to study the evolution of Buddhism. The Lord Buddha, seeks the virtue and practice. He attained enlightenment at the age of 35. After enlightenment, he taught and instructed the people of various provinces in India for 45 years. After the Lord Buddha passed away, the disciples of the Buddha continued to propagate Buddhism. Seeking differences in this study for the sake of knowledge and not to offend each other, the Mahayana and Theravada sects share the same teachings and practices down to the present day.

Keywords: evolution; Buddhism

1. บทนำ

ในยุคพุทธกาล หมายถึง ยุคหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช และตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ และยังคงดำรงชีพเพื่อประกอบพุทธกิจอีก 45 พรรษา หลังจากพระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้แล้ว 2 เดือน ทรงเริ่มประกาศพระศาสนา และแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ในระหว่างพรรษาแรกนั้นได้เกิดพระอรหันต์ขึ้นในโลก 60 รูป คือปัญจวัคคีย์ 5 พระยสะพร้อมสหาย 55 พอหลังจากออกพรรษาแรกพระพุทธรูปเจ้าทรงส่งพระสาวกทั้ง 60 รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ และเสด็จไปโปรดชฎิล 3 พี่น้อง พร้อมศิษย์รวม 1,000 รูป หลังจากตรัสรู้ได้ 8 เดือนครึ่งประมาณต้นเดือน 3 ท่านเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารทำให้หันมานับถือศาสนาพุทธพร้อมด้วยประชาชนอีกจำนวนมาก และพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนไผ่ให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก คือ วัดเวฬุวัน ในขณะเดียวกันพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตรพร้อมด้วยสหายรวม 250 รูป ได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา ช่วงกลางเดือน 3 พระสารีบุตรได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ อีกทั้งยังเป็นช่วงที่พระพุทธรูปเจ้าได้แสดงโอวาทปาติโมกข์ และตั้งพระโมคคัลลานะกับพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวาตามลำดับ การศึกษาประวัติและพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในมุมต่างๆ จะช่วยส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ปรากฏอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

2. พระพุทธศาสนายุคพุทธกาล

ในยุคพุทธกาล หมายถึง ยุคหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช และตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ และยังคงดำรงชีพเพื่อประกอบพุทธกิจอีก 45 พรรษา ในช่วงพรรษาแรกของการตรัสรู้ของพระองค์นั้น ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ อย่างแรกคือ เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 จึงทำให้พระรัตนไตรครบ 3 ประการ รวมถึงการเกิดขึ้นของอุบาสกและอุบาสิกาผู้เข้าถึงพระรัตนไตรคู่แรกของโลก กล่าวคือ บิดากับมารดาของพระยสะ และมีการเกิดสาวกขึ้นมากมายจากการโปรดและแสดงธรรมของพระพุทธรูป หลังจากโปรดชฎิล 3 พี่น้องแล้ว ก็เดินทางไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ทำให้ประชาชนในเมืองราชคฤห์เริ่มหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้น จึงมีวัดในพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรกคือ วัดเวฬุวัน ที่ได้มาจากการถวายพื้นที่สวนไผ่ของพระเจ้าพิมพิสาร ในขณะเดียวกันพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตรพร้อมด้วยสหายรวม 250 รูป ได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา ช่วงกลางเดือน 3 พระสารีบุตรได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ อีกทั้งยังเป็นช่วงที่พระพุทธรูปเจ้าได้แสดงโอวาทปาติโมกข์ และตั้งพระโมคคัลลานะกับพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวาตามลำดับ เรียงลำดับเหตุการณ์ สถานที่สำคัญในแต่ละพรรษา ดังนี้

พรรษาที่ 2 – 4 ระยะประดิษฐานพระศาสนา เริ่มแต่โปรดพระเจ้าพิมพิสารได้อัครสาวกเสด็จนครกบิลพัสดุ์ครั้งแรก อีกทั้งยังมีเหตุการณ์สำคัญคือ มีผู้โดนธณีสูปเป็นคนแรก นั่นคือ “นางจิณฺจมาณวิกา” ที่พวกเดียรถีย์จ้างให้กล่าวหาพระพุทธองค์ว่าทำให้ตั้งครรภ์

พรรษาที่ 5 โปรดพุทธบิดาซึ่งประชวรหนัก ได้สำเร็จพระอรหันต์และปรินิพพานในวันที่ 7 ณ กรุงกบิลพัสดุ์ แล้วยังทรงโปรดพระญาติที่วิวาทเรื่องแม่น้ำโรหิณี นอกจากนี้จึงทำให้ นางมหาปชาบดีผนทช จึงเกิดภิกษุณีสงฆ์รูปแรกของศาสนา

พรรษาที่ 6 มกุฏบรรพต (ภายหลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่นครสาวัตถี)

พรรษาที่ 7 ดาวดึงส์เทวโลก แสดงพระอิริยธรรมโปรดพระพุทธรามดา หลังจากที่ได้เสด็จลงมาจากดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัสสนคร ซึ่งเป็นความเป็นมาซึ่งประเพณีตักบาตรเทโว ซึ่งมาจากคำว่า “เทโวโรหณะ แปลว่า การลงจากเทวโลก”

พรรษาที่ 8 เกศกลาวัน ไกล่เมืองสูงสุมาศิริ แคว้นภคคะ เพื่อแสดงธรรมโปรดโพธิราชกุมารราชบุตรพระเจ้าอุเทน

พรรษาที่ 9 โขสิทาราม เมืองโกสัมพี เป็นช่วงที่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเริ่มมีการทะเลาะกัน

พรรษาที่ 10 ปาดำบลปาริเลยยกะ ไกล่เมืองโกสัมพี ในช่วงนี้คือช่วงที่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีมีการทะเลาะกัน เป็นเหตุให้พระพุทธองค์เสด็จหลีกออกมาจำพรรษาเพียงลำพังพระองค์เดียว

พรรษาที่ 11 หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาลา พระพุทธองค์ทรงโปรดให้พระอานนตต์ตัดเย็บจีวรตามแบบคันทนาของชาวมคร จึงมีรูปแบบดังที่ภิกษุทั้งหลายใช้กันสืบมาในปัจจุบันนี้ และอนุญาตให้ภิกษุครองผ้าเพียง 3 ผืน คือ สบง จีวร และสังฆาติ

พรรษาที่ 12 เมืองเวรัญชา ได้สาวกเพิ่มอีกรูปหนึ่ง คือ พระมหากัจจายนะ

พรรษาที่ 13 จาลิยบรรพต

พรรษาที่ 14 พระเชตวัน มีพระพุทธานุญาตให้คณะสงฆ์ 5 รูป อุปสมบทบุตรได้ในชนบทที่ห่างไกล ซึ่งหาพระยาก และพระราหุลอุปสมบทเป็นภิกษุในช่วงนี้

พรรษาที่ 15 นิโครธาราม นครกบิลพัสดุ์ เสด็จไปโปรดพระเจ้าสุปปพุทะ พระบิดาของนางยโสธรา แต่พระเจ้าสุปปะพุทะกลับแสดงตนเป็นศัตรูต่อพระพุทธองค์ จึงทำให้เกิดการถูกแผ่นดินสูบเป็นคนที่ 2

พรรษาที่ 16 เมืองอาฬวี ทรงบัญญัติวินัยเกี่ยวกับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของภิกษุ และทรมานอาฬวกยักษ์

พรรษาที่ 17 พระเวฬุวัน นครราชคฤห์

พรรษาที่ 18 – 19 จาลิยบรรพต

พรรษาที่ 20 พระเวฬุวัน นครราชคฤห์ โปรตมหาโจรองคฺคิมาล, พระอานนทได้รับหน้าที่เป็น พุทธอุปัฏฐากประจำ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวินัยให้ภิกษุอยู่จำพรรษาในฤดูฝน 3 เดือน และประชุม แสดงธรรมแก่กันและกันในวัด 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ เรียกว่า “ธรรมสวณะ แปลว่า วันพระ”

พรรษาที่ 21 – 44 ประทับสลับไปมา ณ พระเชตวันกับบุพพาราม พระนครสาวตฺถิ (รวมทั้ง คราวก่อนนี้ด้วย อรรถกถาว่าพระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันาราม 19 พรรษา ณ บุพพาราม 6 พรรษา)

พรรษาที่ 45 เวฬุคาม ไกลนครเวสาลี พระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร ทูลลาณิพพาน และให้พระอานนทอุปสมบทพระสุกัทฺตเป็นปัจฉิมสาวกที่เห็นพระพุทฺธเจ้า อีกทั้งยังให้โอวาทแก่ ภิกษุว่า “เมื่อพระองค์ล่วงไปแล้ว ธรรมวินัยจักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย” และเสด็จปรินิพพาน เมื่อวันอังคารขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปี มะเส็ง อัญชันศักราช 147 เวลา 05.50 น. ณ ป่าไม้สาละ ใกล้กรุง กุสินารา (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2548) ศักราชที่เริ่มตั้งก่อนพุทธศักราช

3. ยุคสังคายนา

หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพาน 3 เดือน มีการเกิดสังคายนาครั้งแรก เรียกว่า “ปฐมสังคายนา” พระมหากัสสปะนำพระอรหันต์ 500 รูป ทำการสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา กรุงราชคฤห์ โดยพระมหากัสสปะเป็นผู้ชักถาม พระอุบาลี เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระอานนทเป็นผู้วิสัชนาพระธรรม ใช้ระยะเวลาทำ 7 เดือนจึงเสร็จ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมป์ในการสังคายนาครั้งนี้ และในการสังคายนาครั้งนี้มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก จุลลวรรค์ ทุติยภาค เล่ม 7 ในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า ในการสังคายนาครั้งแรกนี้มีการจัดหมวดหมู่พระธรรมคำสอน หรือพุทธพจน์เป็น 5 หมวดใหญ่ เรียกว่านิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย ยังไม่มีการจัดรวมเป็นไตรปิฎก จึงเรียกรวมว่า ธรรมวินัย

ในการสังคายนาครั้งที่ 1 นอกเหนือจากการจัดระเบียบพุทธพจน์ หรือพระธรรมคำสอนทั้งหมดเป็น 5 นิกายแล้ว ได้มีมติไม่บัญญัติสิกขาบทที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่ตัดทอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว มีมติให้ใช้ภาษามคธในการสังคายนา ทำให้ภาษามคธเป็นภาษาจารึกพระไตรปิฎก (วัฒนธรรม กัลป์ยาณพัฒน์กุล และ พระศรีสุทธิพงศ์, 2562)

การทำสังคายนาครั้งที่ 2 มีการนำของพระเววตะ และพระเววตะเป็นผู้ธมพระสัพพกามีเป็นผู้วิสัชนาทั้งพระธรรม และพระวินัย มีพระอรหันต์ 700 รูปร่วมประชุมกระทำ ณ วาลุการาม เมืองไพสาลี พระเจ้ากาฬาสกทรงเป็นองค์อุปถัมป์ ทำอยู่ 8 เดือน จึงเสร็จการทำสังคายนาครั้งนี้มีบันทึกไว้ในพระวินัยปิฎกเล่ม 7 เช่นกัน การทำสังคายนาครั้งที่ 2 เกิดจากสาเหตุคือปัญหาทางวินัย 10 ข้อของภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองไพสาลี ได้แก่

- 1) เรื่องเกลือที่เก็บไว้ปนอาหาร ฉนได้
- 2) ตะวันบ้าย 2 องค์ลี ฉนได้

- 3) ฉันอิ่มแล้ว มีผู้เอาอาหารมาถวายอีก ฉันได้
- 4) ในสีกาใหญ่จะทำอุโบสถต่าง ๆ กันก็ได้
- 5) ทำอุโบสถก่อนแล้วนำฉันหามาที่หลังก็ได้
- 6) สิ่งที่คุณอาจารย์ท่านทำสืบกันมา ควรทำตาม
- 7) นมสดที่กลายรส ภิคุษุฉันได้
- 8) สุราที่ยังไม่ได้กลั่น ภิคุษุฉันได้
- 9) สันถัดไม่มีขาย ภิคุษุฉันได้
- 10) เงินทอง ภิคุษุรับได้

ในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกโปรดส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ อีกทั้งท่านยังให้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้ในที่ต่าง ๆ แล้วแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ต่าง ๆ ที่ให้สร้างขึ้น 84,000 องค์ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งยังมีพระเจดีย์เป็นรูปโอคว่ำ หรือบาตรคว่ำตั้งอยู่บนฐาน 4 เหลี่ยม โดยรอบองค์เจดีย์มีบานประตักษิณ บนยอดสถูปหรือเจดีย์ที่ทำเป็นแท่นและมีฉัตรกันเป็นส่วนยอดสุด ที่นับเป็นพุทธศิลป์ยุคแรกของพระพุทธศาสนา หลังจากนั้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 ลัทธิมหายานเริ่มประกาศตนอย่างชัดเจน โดยมีการแต่งคัมภีร์อันเป็นประกาศหลักธรรมของมหายานอย่างเป็นหลักฐานขึ้นเป็นครั้งแรก ในระยะนี้ฝ่ายมหายานได้แต่งพระสูตรต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่ค่อยแพร่หลายนัก และยังไม่ค่อยเป็นที่นิยมของคนทั่วไป (Meesong & Purisuttamo, 2021)

4. ความแตกต่างระหว่างเถรวาท และมหายาน

อย่างที่เห็นได้ชัดเจนว่าพุทธศาสนานิกายเถรวาทนั้นเป็นนิกายที่เป็นอเทวนิยม ส่วนมหายานนั้นจะเป็นนิกายที่เป็นพหุเทวนิยม แตกต่างกันอย่างชัดเจนในการเคารพบูชาเคารพ พิธีกรรม พิธีทางศาสนา นิกายเถรวาทนั้นเน้นการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากพระเถระ การค้นหาความต่างต่างนี้เพื่อความรู้ และไม่ใช้เพื่อสร้างความไม่พอใจต่อกันและกันทั้งนี้ในนิยามมหายาน และเถรวาทต่างก็มีศาสดาและแนวทางปฏิบัติเดียวกัน สามารถพิสูจน์ได้จากหลักธรรมคำสอนที่เป็นแกนหลักสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 ปฏิจ্ঞสมุปบาท ความหลุดพ้น พระโคตมพุทธเจ้า จะมีความแตกต่างกันก็แต่เพียงปลีกย่อย เช่น พระพุทธรูปในทรรคนะของฝ่ายเถรวาท คือมนุษย์ผู้ซึ่งได้เพียรบำเพ็ญความดีจนได้ตรัสรู้หลุดพ้นจากมวลทุกข์มวลกิเลส แต่พระสรีระของพระองค์ยังคงเหมือนชนธรรมดา คือยังเป็นวิบากขันธ์ มีความรู้สึกเย็นร้อนและทรุดโทรมแตกสลายไปได้ ส่วนเมื่อพระสรีระแตกไปแล้ว อะไรที่เหลืออยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ภาวะของพระองค์เป็นฉันทิ ฝายเถรวาทไม่กล่าวถึง เพราะถือว่าพ้นบัญญัติเสียแล้ว เหมือนกองไฟที่สิ้นเชื้อแล้วดับไป ไม่อาจพยากรณ์ว่าไฟที่ดับไปแล้วไปอยู่ ณ ที่ใด แต่ฝ่ายมหายานมีทรรคนะว่าลักษณะความเป็นธรรมดาของมนุษย์ไม่ควรเป็น

สภาวะของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่เพราะ มนุษย์มีข้อจำกัด มนุษย์ไม่มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ มนุษย์ต้องเปลี่ยนแปลง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงควรเป็นผู้มีลักษณะพิเศษ และยิ่งใหญ่มากกว่ามนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธองค์นั้น โดยแท้จริงมีสภาวะเป็น อากาส อนันตะ แต่โดยพระมหากรุณาจึงทรงสำแดงพระองค์ในภาวะต่างๆ ปรากฏให้เห็นในโลกทั้งปวงเพื่อโปรดสัตว์ (เสถียร โพธิ์นันทะ, ชุมนุมพระสุตมหายาน, 2516: 1-5)

ในเรื่องของการทำกิจการงานต่างๆ ย่อมมีวิธีการ และรสนิยมในการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดที่ไม่เหมือนกันความแตกต่างระหว่าง 2 นิกาย มีดังนี้

1) นิกายมหายานเป็นนิกายที่มีหลักปฏิบัติเพื่อช่วยมหาชนให้มากที่สุด โดยไม่คำนึงถึงตนเอง ในบางครั้งชาวมหายานอาจจะต้องยอมตกรก ถ้าหากว่าการกระทำนั้น ๆ จะเป็นการช่วยชีวิตของสรรพสัตว์ไว้ได้เถรวาทไม่มีคำสอนในลักษณะนี้

2) มหายานจะไม่รีบด่วนไปสู่ความดับทุกข์จนกว่าจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ดังนั้น ชาวมหายานจึงมีปณิธานที่ว่า “หากยังมีสัตว์ที่ต้องตกทุกข์ได้ยากอยู่ก็จักไม่ขอปรารถนาบรรลุปุทธภูมิ” ส่วนนิกายเถรวาทต้องการการหลุดพ้นจากวิภวาททุกข้ออย่างรีบด่วน

3) นิกายมหายานเชื่อว่าหลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระองค์ยังคงมีอยู่และรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในโลกนี้ และจะเสด็จกลับมาสู่โลกนี้อีกเพื่อโปรดสรรพสัตว์ นิกายเถรวาทปฏิเสธเรื่องราวของพระพุทธองค์หลังปรินิพพานว่ามีอยู่หรือไม่อยู่

4) นิกายมหายานเชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายมีจิตเป็นสากล หรือพุทธภาวะที่แจ่มจรัสปราศจากกิเลสส่วนนิกายเถรวาทไม่ยอมรับในเรื่องนี้

5) มหายาน มองพระพุทธพจน์ในแง่ปรัชญา วิพากษ์วิจารณ์ความหมายพระพุทธพจน์ไปในแง่ต่าง ๆ ตามความคิดของบุคคลแต่ละบุคคล ปรับปรุงธรรมวินัยไปตามกาลเทศะ เพื่อความเหมาะสมแก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์แก่ พระพุทธศาสนา มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีนแล้วใช้ต้นฉบับนั้นเป็นหลักเถรวาท ยึดมั่นอยู่ในธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามแบบเดิมตั้งแต่ครั้งปฐมสังคายนา ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ยกพระธรรมวินัยไว้ในฐานะอันสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ แม้พระไตรปิฎกก็ไม่เปลี่ยนแปลง คงรักษาของเดิมซึ่งเป็นภาษามคธเอาไว้เป็นหลักเป็นธรรมนูญของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ใครจะแปลเป็นภาษาอะไรก็แปลไปแต่ไม่ทิ้งของเดิมคงรักษาของเดิมภาษามคธเป็นหลัก

6) มหายาน ตั้งบุคคลเป็นแกนกลางคำนึงถึงสติปัญญาความคิดความรู้และความสามารถของบุคคลเป็นเกณฑ์ แทนที่จะปรับบุคคลให้เข้าหาพระพุทธพจน์ แต่ปรับพระพุทธพจน์เข้าหาบุคคล เพื่อประโยชน์แก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผ่อนปรนจนบางนิกายอนุมัติให้พระสงฆ์มีครอบครัวได้ เพื่อ

ประโยชน์ทางการเผยแพร่ เถรวาทตั้งพระพุทธรูปเป็นแกนกลางแล้วดึงบุคคลให้เข้าหาพระพุทธรูป โดยอ้างเหตุผลเป็นเครื่องจูงใจ

7) มหายาน ตั้งเป้าหมายไว้ง่าย ๆ โดยใช้หลักจิตวิทยาชั้นสูงจูงใจคนคือ ปรับพระพุทธรูปให้เข้ากับบุคคล ให้คนทั่วไปมีความรู้สึกว่าคุณภาพนั้นอยู่แค่เอื้อม เพราะมีอยู่ในทุกคนแล้ว ดังนั้นบุคคลทุกเพศทุกวัยก็อาจบรรลุพุทธธรรมได้โดยไม่ต้องอาศัยวิธีที่ยากมากหรือการปฏิบัติมากนัก เถรวาทตั้งเป้าหมายและวิธีเพื่อบรรลุเป้าหมายไว้สูงและยาก ต้องอาศัยความตั้งใจจริง ๆ จึงจะกล้าดำเนินการตามเป้าหมาย และบรรลุตรงเป้าหมายนั้น ทำให้สามัญชนโดยทั่วไปมองพระพุทธศาสนาในสิ่งสูงสุดยากที่จะเข้าถึง

8) มหายาน ถือ ปริมาณเป็นสำคัญ โดยถือว่า คุณภาพย่อมเกิดจากปริมาณ โดยตั้งสมมติฐานไว้ว่า ในจำนวนผู้ศึกษา หรือใส่ใจในการปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมากนั้น ย่อมจะมีอยู่จำนวนหนึ่งที่เข้าถึงพุทธธรรม และย่อมรู้แจ้งเห็นจริงในพุทธธรรมเองได้ เถรวาทมุ่งที่ปัจเจกภาพหรือคุณภาพเฉพาะบุคคล คือ เริ่มที่ตนแล้วจึงไปหาผู้อื่น หมายถึงว่าเถรวาทถือคุณภาพเป็นสำคัญ

9) เกี่ยวกับอุดมคติในการดำเนินงาน การเผยแพร่เถรวาทมุ่งที่ตนเองก่อน คือตนเองต้องรู้ก่อนแล้วจึงสอนจึงช่วยผู้อื่นมิฉะนั้นจะนำอะไรไปช่วยเขาเมื่อตนเองยังไม่มีอะไรยังไม่มีอะไรมหายานวางอุดมคติจูงใจไว้ก่อนว่าต้องบำเพ็ญตนเพื่อผู้อื่นก่อนเพื่อตนเองทีหลังมีปัญหานั้นว่าจะช่วยคนสัตว์ให้พ้นโอฆสงสารบรรลุธรรมจนหมดสิ้นก่อนตนจึงขอบรรลุธรรมเป็นคนสุดท้าย

10) ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมีพระสงฆ์เป็นแกนกลางในการยึดมั่นของประชาชน พระสงฆ์จรรโลงพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำพุทธบริษัทอื่นเป็นผู้ตาม ในฝ่ายมหายาน ศูนย์กลางของการนับถือมิได้มีจำกัดในคณะสงฆ์เท่านั้น คนทุกคนมีส่วนจรรโลงพระพุทธศาสนา เหตุผลคือ พระโพธิสัตว์ของฝ่ายมหายานจะมีทั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์ ช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนา

11) เถรวาท ถือเรื่องอริยสัจเป็นสำคัญ มหายานถือเรื่องบารมีเป็นสำคัญ เพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์

12) เถรวาท มีพระพุทธรูปเจ้าพระองค์เดียว คือ พระสมณโคตม หรือ พระศากย牟尼 มหายานถือว่าพระพุทธรูปเจ้ามีมาก ประดุจเม็ดกรวดทรายในมหาสมุทร (เพื่อจูงใจให้คนพอใจปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์ ให้เห็นว่า ไม่ยากจนเกินไปจนน่าท้อ) บางนิยายแสดงว่ามีพระพุทธรูปเจ้าองค์ดั้งเดิมคือ อาทิพุทธ (ดุจปรารถนามันของพราหมณ์) เมื่อ อาทิพุทธพุทธเจริญญาณ เกิดเป็น ฌานิพุทธ คือพระพุทธรูปเจ้าเกิดจากฌานของอาทิพุทธอีกเป็นอันมาก เช่น พระไวโรจนพุทธะ อักโขภยพุทธะ อโฆสิทธิพุทธะ รัตนสัมภวพุทธะ ไกลสขคุรุพุทธะ อมิตตาภาพุทธะ เป็นต้น เฉพาะ อมิตตาภาพุทธะนี้ เมื่อเป็นมานุสสีพุทธ คือเป็นพระพุทธรูปเจ้าในร่างมนุษย์ (อวตาร) ก็คือ พระศรีศากย牟尼พุทธนั่นเอง (พระในฎีกาอนุรักษอินทวณฺโณ 2565)

13) เกรวาท มีความมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญอรรถัตถจริยา คือ ประโยชน์ส่วนตน ญัตตถจริยาประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ โลกัตถจริยา คือ ประโยชน์ต่อสัตว์โลก โดยเห็นว่าการที่เราจะช่วยผู้อื่นได้ เราต้องช่วยตัวเองให้มีหลักก่อน การที่เราจะช่วยคนตกน้ำ เราต้องว่ายน้ำเป็นก่อนการที่เราจะช่วยนำสัตว์ให้ข้ามโอฆสงสารได้ เราต้องมีเรือคือ ต้องรู้โพธิปักขิยธรรมก่อน ก็โพธิปักขิยธรรม คนจะรู้ได้ก็ต้องตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าหรือเป็นพระอรหันต์ เมื่อยังไม่สำเร็จก็ยังไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็เท่ากับว่ายังไม่รู้ เมื่อไม่มีเรือจะใช้อะไรส่งสัตว์ข้ามโอฆะได้ คติ ของเกรวาทเป็นอย่างนี้มหาญาณ มุ่งความเป็นพระโพธิสัตว์ หรือ พุทธภูมิ เพื่อบำเพ็ญ โลกัตถจริยาได้เต็มที่ คือมุ่งช่วยผู้อื่นเป็นจุดสำคัญ และแสดงว่ามีพระโพธิสัตว์หลายองค์ เช่น พระอวโลกิเตศวร , พระมัญชุศรี , พระวัชรปราณี , พระกษิติครรภ, พระสุมนตรภี และ พระอริยเมตไตรย เป็นต้น เป็นตัวอย่าง เพื่อจูงใจให้คนปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์

14) เกรวาทมี บาร์มี ที่จะให้สำเร็จบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ มี ทาน, เนกขัมมะ, ปัญญา , วัริยะ, สัจจะ, อธิษฐาน, เมตตา, อุเบกขา, ขันติมหาญาณ มีบาร์มีอันให้ถึงความสำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์ และเป็น ปฏิภาของพระโพธิสัตว์ ๖ ประการ คือ ทาน ศีล วัริยะ ขันติ ฌาน ปัญญา (บ้างก็ว่ามี ๑๐ เหมือนกับ ของ เกรวาท)

15) เกรวาท พระอรหันต์อยู่จบกิจในพรหมจรรย์แล้วสิ้นกิเลสแล้ว สิ้นความสงสัยรู้ว่าตนบรรลุพระอรหันต์ด้วยตนเอง โดยมีต้องมีคนบอก มีความรู้ในอริยมรรค อริยผล ไม่ฝันปรินิพพานแล้ว ก็ดับหมดทั้ง กายสังขาร วีสสังขาร จิตสังขาร (อนุปาทิสเสนิพพาน) ไม่เกิดอีก ถือว่าเหนือกว่าพระโพธิสัตว์ เพราะสิ้นกิเลสแล้ว ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว แต่พระโพธิสัตว์ยังมีกิเลสยังต้องศึกษาและ พระเกรวาทจะไม่ไหวรู้พระโพธิสัตว์เพราะถือว่ายังไม่เป็นพระภิกษุมหาญาณ พระอรหันต์ยังฝันอย่างคนมีราคะ เพราะถูกมารยั่ว ยังความไม่รู้ในอริยมรรค อริยผลยังต้องสงสัยใน อริยมรรค อริยผล เป็นต้น จะรู้ว่าตนบรรลุต้องมีผู้บอก ปรินิพพานแล้วยังเกิดอีก แต่เกิดเพื่อสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือว่าสู้พระโพธิสัตว์ไม่ได้ เพราะเห็นว่าพระโพธิสัตว์มีโอกาสช่วยสัตว์โลกได้มากกว่า

16) เกรวาท ในกายสาม เกรวาทยอมรับแต่ ธรรมกาย กับ นิรมาณกายบางส่วน นอกนั้นไม่รับมหาญาณ รับทั้งสามคือ ทั้งธรรมกาย ได้แก่ พระธรรม สัมโภคกายคือ กายจำลอง หรือ กายอวตารของพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าเป็นพระกฤษณะบ้าง โกนาคมะบ้าง กัสสปะบ้าง ศากยมนีบ้าง เป็นต้น ล้วนเป็นสัมโภคกายของพระพุทธเจ้าองค์เดิมทั้งนั้น นิรมาณกายคือ กายที่ต้องแก่ เจ็บปรินิพพานเป็นกายที่พระพุทธเจ้าองค์เดิมสร้างขึ้น เพื่อเป็นเครื่องสอนคนให้เห็นความจริงของชีวิต แต่พระพุทธองค์ที่แท้ ที่องค์เดิมนั้นไม่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ เช่น พระอมิตตาพุทธะมีกายจำลองเป็นพระศากยมุนีแต่พระอมิตตาพุทธะนั้นเป็นอมตะอยู่ที่แดนสุขาวดี (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม และคณะ, 2563)

17) เถรวาท อาศัยพระไตรปิฎก คือธรรมวินัย ยุติตามะ ปฐมสังคายนาคือหลักและไม่มีพระสูตรอะไรเพิ่มเติม มหายาน ธรรมวินัยของเดิมก็มี และมีการเพิ่มพระสูตรใหม่ในภายหลังจากการทำปฐมสังคายนาคือ ปรัชญาปารมิตาสูต สุขาวดียหสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร ลังกาวดารสูตร เป็นต้นแม้ปฐมเทศนาก็ได้มีครั้งเดียว

ทางนิกายมหายานมีการลดหย่อนข้อปฏิบัติบางอย่างเพราะมองเห็น คุณภาพเชิงปริมาณ ทางมหายานเชื่อว่า เมื่อมีจำนวนปริมาณผู้นับถือมากขึ้นแล้ว คุณภาพก็จะค่อย ๆ ตามมา ซึ่งต่างกับเถรวาทที่ยึดถือคุณภาพของศาสนิกชนเป็นสำคัญ ทางมหายานจึงสามารถมีการปรับเปลี่ยน บัญญัติ พิธีกรรม จาริต รวมถึงแบบแผนต่าง ๆ ที่เถรวาทไม่มี เพื่อชักจูงให้ประชาชนมาเลื่อมใส และลดหย่อนพระวินัยได้ตามกาลเทศะ

5. สรุป

พัฒนาการพระพุทธศาสนาปรากฏให้เห็นชัดเป็นระยะๆ สอดคล้องกับการมีอยู่ของศาสนาผ่านยุคสมัย และมีปรากฏการณ์ทางสังคมที่ถือว่ารุนแรงจนเป็นสาเหตุแห่งการแบ่งแยกนิกายในการสังคายนาครั้งที่ 3 ซึ่งสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือพุทธศาสนานิกายเถรวาทนั้นเป็นนิกายที่เป็นอนุวินัย ส่วนมหายานนั้นจะเป็นนิกายที่เป็นพหุวินัย แตกต่างกันค่อนข้างชัดเจนในการเคารพรูปเคารพ พิธีกรรมพิธีทางศาสนา นิกายเถรวาทนั้นเน้นการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากพระเถระ การค้นหาความแตกต่างนี้เพื่อความรู้ และไม่ใช้เพื่อสร้างความไม่พอใจต่อกันและกัน ทั้งนี้ นิกายมหายาน และเถรวาทต่างก็มีศัสตรา และแนวทางปฏิบัติเดียวกัน สามารถพิสูจน์ได้จากหลักธรรมคำสอนที่เป็นแกนหลักสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ความหลุดพ้น พระโคตมพุทธเจ้า จะมีความแตกต่างกันก็แต่เพียงปลีกย่อย เช่น เถรวาทจะมองว่าพระพุทธองค์เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาที่สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ ส่วนทางมหายานจะมองพระพุทธองค์ว่าเป็นเทพ ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เป็นอมตะ เป็นอาทิพุทธะ หรือชยานิพุทธะ คือ พระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นจาก ฌาน ทำกิจการงานต่างๆ ย่อมมีวิธีการและระสนิยมในการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดที่ไม่เหมือนกัน แต่ก็ยังเป็นพี่เป็นน้องเป็นสายเลือดเดียวกัน ย่อมจะตัดขาดจากกันไม่ได้ ต่อไปนี้ขอนำข้อคิดเห็นของบูรพาจารย์ที่ท่านแสดงให้เห็นความแตกต่าง ๆ ระหว่างนิกาย

6. เอกสารอ้างอิง

พระใบฎีกาอนุรักษ อินทวัฒน์. (2565). ความแตกต่างระหว่างเถรวาทกับมหายาน. สืบค้นจาก
<https://www.gotknow.org/posts/501542?fbclid=IwAR0QrT69N5jpDULyXrLE1TMkm6Lz7H0L30IBMGuN8rNnTNT67nJfE58U>

- พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, พระธรรมาจารย์ อธิปัตตมโน, เขมิกา ต่างจิตตร, สิรินาถ เจริญศิริ, สุวรรณิ์ จัน
แบบ, & มนัสวี ศรีนนท์. (2563). ศึกษาผลงานและปรัชญาของนักคิดสำคัญใน
พระพุทธศาสนานิกายมหายาน. วารสารวามัญองแหงพุทธศาสตรปริทรรศน์, 7(2), 81-
92.
- วัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล และ พระศรีสุทิวังค์ (สมส่วน ปฎิภาณ). (2562). ภาวะผู้นำของพระมหากัสสป
เถระในการทำสังคายนาครั้งที่ 1. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์,
7(2.2), 195-204.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2516). *ชุมนุมพระสูตรมหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.
- เสถียร โพธิ์นันทะ (2548). คู่มือ พุทธศาสนาศึกษาสำหรับประชาชน พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (1).
กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาศาสตร์และวัฒนธรรมศึกษาราชบัณฑิตย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Meesong, K., & Purisuttamo, P. M. (2021). A Study of History and Origin of Mahayana
Buddhism. *Journal of MCU Philosophy Review*, 3(2), 69-76.